

Moreel handelen op sociale media

Een kwalitatief onderzoek naar de verschillen tussen jongens en meisjes uit groep acht van het basisonderwijs

Auteurs	H.G. El Hossiny (6899013) C.L. Janson (6940455)
Cursus	Thesis Pedagogische Wetenschappen (200600042)
Instelling	Universiteit Utrecht
Begeleidend docent	Asli van der Baan – Ünlüsoy
Datum	3 juli 2020

Abstract

De huidige maatschappij wordt beïnvloed door een nieuwe manier van communicatie die zich voordoet op sociale media. De jongere generatie groeit ermee op. Dit onderzoek is uitgevoerd om te achterhalen hoe het morele handelen van jongeren zich uit op sociale media. Hierbinnen is het verschil tussen jongens en meisjes onderzocht. De steekproef bestond uit één jongen en één meisje uit groep acht van het basisonderwijs. Beide participanten zijn twaalf jaar oud, hebben een Nederlandse achtergrond en zijn actief op sociale media. Met de participanten zijn interview afgenomen waarin vier verschillende vignettes besproken zijn. In deze vignettes zijn situaties besproken die zich voordoen op sociale media en gekoppeld zijn aan de stadia van moreel handelen volgens Kohlberg. Het doel was om de meningen van de participanten over moreel handelen op sociale media te achterhalen. De verwachting was dat er een verschil was tussen het meisje en de jongen, met name in de communicatie. Binnen die nieuwe manier van communicatie wordt er namelijk van hen verwacht dat zij weten hoe zij om moeten gaan met sociale media en morele kwesties die zich hierin voordoen. De theorie van morele ontwikkeling is onderbelicht in de context van sociale media gebruik.

Today's society is influenced by a new way of communication that occurs on social media. The younger generation is experiencing this in their daily lives. This research was conducted to find out how moral actions of young people are expressed on social media. Within this study, the difference between boys and girls has been investigated. The sample consisted of one boy and one girl. Both participants are twelve years old, from a Dutch background and active on social media. Interviews were conducted with the participants in which four different vignettes were discussed. These vignettes discuss situations that arise on social media and are linked to the stages of moral action according to Kohlberg. The aim was to find out the opinions of the participants. The expectation was that there was a difference between the girl and the boy, especially in the goals and communication. Within the new way of communication this younger generation is expected to know how to use social media and respond to moral issues that occur online. The theory of moral development is underexposed in the context of social media use.

Inleiding

We leven in een dynamische en veranderlijke samenleving. Hierin wordt sociale media dagelijks geïntegreerd in het leven van mensen, bijvoorbeeld door online interactie met anderen (Boyd, 2014; Fuchs 2017) of door gebruik van de mogelijkheden tot zelfexpressie (Khurana, Bleakly, Jordan & Romer, 2015). Ook de jongere generaties zijn actief op de verschillende platformen, zij groeien er immers mee op. Dit heeft invloed op hun dagelijkse leven en hun manier van communiceren. Manieren van communiceren veranderen onder invloed van technologie in samenhang met andere maatschappelijke en sociale ontwikkelingen. Een voorbeeld hiervan is het gebruik van Skype of Facebook Messenger om familie in het buitenland te kunnen zien en spreken of voor een vergadering. Deze manier van communiceren draagt bij aan hun sociale identiteit (Verheijen, 2016). Deze identiteit is van belang gezien ieder mens als sociaal wezen op zoek is naar affectieve bindingen met de sociale omgeving en zich ontwikkelt door interactie met de sociale omgeving (Hoffman, 2009). Deze interactie vindt steeds meer online plaats. Sociale media kan niet gezien worden als een hype die vanzelf weer overgaat; het is een uiting van de veranderingen in de maatschappij en de dynamische wereld waarin we leven (Wagenaar & Hulsebosch, 2013). Sociale media is aanwezig in elk aspect van de samenleving; het onderwijs, sociale leven en de beroepenmarkt maken hier bijvoorbeeld al veel gebruik van.

Moekotte en Simons (2010) beschrijven sociale media als een 'instrument' voor communicatie, sociale interactie en participatie en het leveren van bijdragen aan de moderne participatieve cultuur. De beschrijving van sociale media door Rubens (2013) sluit hierop aan. Rubens schrijft dat dankzij sociale media, netwerken gefaciliteerd kunnen worden, bijvoorbeeld op basis van profielen in combinatie met interacties en dialogen. Verder biedt sociale media mogelijkheden voor creatie, zelfexpressie en maatschappelijke participatie (Walrave & Van Ouytsel, 2014).

De constante toegang tot sociale media platformen in combinatie met het belang van vriendschappen voor jongeren maakt dat zij veel online zijn (Crone, 2018). Sociale relaties worden gereguleerd door moraliteit, ook wel de overtuiging om op een bepaalde manier te handelen waarbij er geen schadelijke effecten voor andere zijn (Schaffer, 1996). Gedurende de adolescentie, die rond het tiende levensjaar start, worden vriendschappen namelijk belangrijker dan de familierelaties (Hinduja & Patchin, 2008). De relatie met leeftijdsgenoten is gelijkwaardiger, waardoor deze hen helpt bij hun morele denken. Juist door de omgang met leeftijdsgenoten ontwikkelen jongeren een meer gevorderde vorm van moreel denken. Bij hen is het namelijk belangrijk rekening te houden met eerlijkheid, rechten, morele verplichtingen en sociale regels. De morele ontwikkeling houdt in dat jongeren leren te denken aan zichzelf (egocentrisme) en

rekening te houden met andere (perspectivisme) (Killen & Smetana, 2006). Bij ouders die meer macht hebben over adolescenten is dit anders (Crone, 2018).

Kohlberg (1984) vond zes stadia van morele ontwikkeling. In stadium één gaat moreel redeneren voornamelijk over jezelf en de consequenties die acties voor jezelf hebben. In stadium twee groeit het besef dat anderen verschillende opvattingen kunnen hebben over verschillende onderwerpen en dat deze opvattingen ook met elkaar in conflict kunnen zijn. In stadium drie begint men steeds meer rekening te houden met de wensen en gevoelens van anderen. Dit gebeurt met name bij dierbaren, omdat zij hun persoonlijke relaties op deze manier verbeteren. De beslissingen van mensen in stadium vier zijn niet meer afhankelijk van persoonlijke relaties maar worden genomen op grond van goed en kwaad. In stadium vijf zijn mensen in staat om een balans te maken tussen de wet en ethische principes. Tenslotte wordt stadium zes bereikt wanneer vanuit eigen overwegingen en ethische principes, abstracte en formele redeneringen worden gemaakt die rechtvaardig zijn voor de gehele wereldbevolking. Volgens Kohlberg bereiken veel mensen stadium vier maar komen sommigen niet verder dan stadium twee. Slechts een klein groepje bereikt stadium zes. Tevens benoemde Kohlberg dat het verband tussen leeftijd en de mate van morele ontwikkeling sterk is. Met name in de periode van adolescentie en het begin van volwassenheid kan men de grootste groei maken in de morele ontwikkeling.

Smith en Hart (2002) onderzochten het morele en ethisch handelen van jongeren. Op basis van een uitgebreide literatuur review concludeerden zij dat het morele handelen sterk afhangt van de situatie waarin de kinderen zich bevinden. Zij gedragen zich vooral meer of minder sociaal onder druk van hun sociale omgeving. Bij de ontwikkeling van moreel handelen zijn er meerdere factoren die een rol spelen, zoals zorg en verantwoordelijkheid. Ook zouden onbewuste, automatische processen belangrijk zijn in de alledaagse morele evaluaties die intuïtief tot stand komen (Brugman & Stams, 2017).

In alle culturen krijgt het individu te maken met morele vraagstukken. Dit vraagt om zelfreflectie, deze wordt gestimuleerd door verschillende factoren. Allereerst cognitieve factoren, doordat zij zich verplaatsen in de standpunten en motieven van anderen en affectief door zich in te leven in de gevoelens van anderen, empathie. Zelfreflectie wordt ook gestimuleerd door confrontatie met anderen die al verder ontwikkeld zijn in het morele handelen. Tot slot stimuleert het morele klimaat in het gezin, de school of een groep de zelfreflectie (Brugman & Stams, 2017). Walker (2006) deed een literatuurstudie naar kritiekpunten op de theorie van Kohlberg. Hij vond de kritiek van Gilligan (Gilligan, 1982) een van de sterkst uitgewerkte kritieken. Zij bekritiseerde de theorie van Kohlberg vanwege een mannelijke benadering. Volgens haar is in zijn theorie rekening gehouden met mannelijke waarden van moraliteit, waardoor zich vrouwen altijd in een lager stadium bevinden van morele ontwikkeling. Vrouwen

kunnen alleen scoren binnen fase drie van Kohlberg, in andere stadia ontbreekt het zorgelement. Hierdoor zou er altijd een verschil zijn in het ontwikkelingsniveau van moreel handelen tussen mannen en vrouwen, terwijl dit niet klopt. Gilligan kan niet aannemen dat vrouwen een minder ontwikkeld moreel besef hebben. Volgens haar hebben vrouwen gewoon een ander moreel besef dan mannen, namelijk een zorgzaam moreel besef.

Liefst 96% van alle Nederlandse jongeren is in bezit van een mobiele telefoon (Moeskops, 2015). Binnen het gebruik van sociale media zijn er specifieke genderverschillen in het gedrag en attitude. Zo is sociale media populairder onder meisjes dan jongens, omdat meisjes communicatie met anderen via hun telefoon beschouwen als een manier om te socialiseren (Baron & Campbell, 2010). Het onderzoek van Valkenburg (2014) sluit hierop aan. Valkenburg geeft de verschillende doelen tussen jongens en meisjes weer wat betreft hun sociale media gebruik. Bij meisjes gaat het vaker om het uitwisselen van intieme informatie, bij jongens gaat het om gamen en sporten. Er wordt hier gesproken over jongens en meisjes van tien en elf jaar. Wel blijkt dat jongens tijdens de puberteit meer de behoefte krijgen om met leeftijdsgenoten te communiceren door middel van sociale media. Kloosterman en Van Beuningen (2015) hebben onderzoek gedaan voor het Centraal Bureau voor de Statistiek hoe jongeren vanaf twaalf jaar tegen sociale media aankeken. Uit dit onderzoek bleek dat 22% van meisjes drie tot vijf uur per dag bezig is met sociale media en bij de jongens geldt dat voor 17%. De reden die zij hiervoor geven is dat meisjes bang zijn om dingen te missen als ze sociale media niet gebruiken, zij hechten hier meer waarde aan. Als het gaat om een goed gevoel krijgen bij berichten die geliked, geretweet of geshared worden, geldt het voor 70% van de meisjes tegenover 54% van de jongens.

Dat er een verschil is in het gebruik van sociale media tussen jongens en meisjes is van belang voor dit onderzoek. Tevens is het ook belangrijk om te weten of er een inhoudelijk verschil is tussen jongens en meisjes in de berichten die worden gestuurd. De Decker (2015) geeft aan dat er een verschil is tussen jongens en meisjes in de manier van communicatie. Jonge meisjes zijn in sterkere mate meer persoonlijk en emotioneel, terwijl jonge jongens zich meer assertief, manipulatief, dominant en wat afstandelijker opstellen. Uit eerdere studies wordt opgemaakt dat er een verschil is in het gebruik van sociale media tussen jongens en meisjes, dat dit verschil zich ook voordoet in de doelen en communicatie en dat dit invloed kan hebben op het morele handelen (Baron & Campbell, 2010; Valkenburg 2014; Kloosterman & van Beuningen, 2015; de Decker, 2015).

Eerder werd benoemd dat de doelgroep veel tijd besteed aan sociale media. Voor hen is de online wereld vanzelfsprekend omdat zij hiermee zijn opgegroeid. Hierdoor worden zij al snel benoemd tot *digital natives* (Ess, 2014). Van deze *digital natives* wordt

verwacht dat zij weten wat zij doen met technologie (Prensky, 2006). Volgens Veen (2006) zijn deze jongeren ervaren communicatoren, zelfsturend in hun eigen leerproces en digitale denkers. Veen gelooft ook dat zij zeer effectief om kunnen gaan met digitale interacties en zegt dat er op vertrouwd kan worden dat zij hier controle over hebben. Echter vinden andere onderzoekers dat er een verschil zit in het opgroeien in een technologische wereld en het kunnen omgaan met technologie. Zij tonen aan dat deze generatie niet de verwachte vaardigheden heeft en dat er juist passief gebruik gemaakt wordt van sociale media in plaats van actief. Zo wordt sociale media eerder als informatiebron ingezet dan als platform waar interactie plaats kan vinden (Margaryan, Littlejohn & Voijt, 2011). Volgens Kirschner en Merriënboer (2013) lijkt het er meer op dat deze generatie zonder doel of kritische blik rondhangt op het internet. De vraag is of zij zich bewust zijn van hun handelen en mogelijke consequenties op sociale media. Volgens Prensky (2010) kan technologie namelijk niet ingezet worden ter vervanging van het morele kompas die online net zo belangrijk is als offline.

Dit morele kompas wordt in het dagelijkse leven gezien als ethiek wanneer het gaat om codes, normen en procedures die tijdens interactie gelden in instellingen, samenlevingen en culturen (Dewey, 2008). Online spreken we van digitale ethiek. Digitale ethiek staat voor de normatieve principes voor actie en interactie in digitale omgevingen. Deze kunnen niet opgesomd worden als een lijst van verboden acties die kinderen wel of niet online kunnen doen (Luke, 2018). Digitale acties zijn per definitie sociale acties met bepaalde doelen en echte praktijkgerichte effecten en gevolgen (Wilden, 1972). Digitale ethiek draait hier om vraagstukken waar jongeren mee te maken krijgen zoals; wanneer mag je een foto van iemand anders plaatsen? Of; wat kan je wel of niet delen in een groepsapp? In deze digitale wereld wordt het omgaan met goed of fout, online interactie en andere uitwisselingen steeds complexer, gezien jongeren steeds meer online zijn en gebruik maken van meerdere platformen.

Gezien het vele gebruik van sociale media door jongeren en het feit dat zij een generatie zijn die hiermee opgroeien, is het interessant om te onderzoeken hoe hun morele handelen zich uit op sociale media. Eerdere studies naar sociale media zijn vooral gericht op het gebruik van sociale media door jongeren, de theorie van morele ontwikkeling is verder onderbelicht in de context van sociale media gebruik. Het doel van dit onderzoek is om aan de hand van de meningen van kinderen in groep acht van het basisonderwijs een beter beeld te krijgen van hun morele handelen op sociale media platformen. Hierbinnen willen wij nagaan hoe jongens zich gedragen in hun morele handelen op sociale media platformen en hoe meisjes zich gedragen in hun morele handelen op sociale media platformen. We zijn benieuwd of we er inderdaad vanuit kunnen gaan dat deze *digital natives* controle hebben over hun online interactie en of de vertaalslag van hun morele handelen in de offline naar de online wereld dan ook zo

vanzelfsprekend is. De onderzoeksvraag luidt daarom: "*Hoe verschillen jongens en meisjes uit groep acht in hun morele handelen op sociale media platformen?*".

De adolescentie start gedurende het tiende jaar. De leeftijdscategorie van kinderen in groep acht sluit goed aan bij de term 'vroege adolescentie'. Eerder genoemde onderzoeken geven geen eenduidig beeld van de kennis en vaardigheden van deze doelgroep, ook wel de *digital natives*. We verwachten dat onze doelgroep wel weet hoe ze moreel zouden moeten handelen, maar verwachten ook dat zij onder sociale druk van hun peers afwijkend gedrag kunnen laten zien (Crone, 2018; Schaffer 1996). De context van de online wereld, waarin onze doelgroep zich kan verschuilen achter een online profiel, zal ook een rol spelen in hun morele handelen.

Uit de literatuur van de Decker (2015) blijkt dat meisjes een andere manier van communicatie hebben, zij praten online meer over emoties en persoonlijke kwesties dan jongens die meer oppervlakkige gesprekken hebben. Tevens benoemen Baron & Campbell (2010), Valkenburg (2014) en Kloosterman & van Beuningen (2015) dat er een verschil is in het gebruik van sociale media tussen jongens en meisjes dat dit verschil zich ook voordoet in de doelen en communicatie en dat dit invloed kan hebben op het morele handelen. Hoewel Gilligan (1982) benoemt dat er geen verschil is in morele ontwikkeling tussen mannen en vrouwen, verwachten wij wel een verschil te zien bij vroege adolescenten. Zij bevinden zich in een lager stadium van morele ontwikkeling op basis van de theorie van Kohlberg (1984). Afsluitend verwachten wij dus wel een verschil te zien tussen jongens en meisjes in hun morele handelen op sociale media. Bij meisjes zal het moreel gedrag meer zichtbaar zijn, gezien de andere manier van communicatie.

Methodologie

Dit is een kwalitatief onderzoek naar het morele handelen op sociale media bij jongens en meisjes. De gegevens zijn verzameld door middel van interviews. Tijdens de interviews met de respondenten zijn verschillende vignettes (bijlage 1) voorgelegd en besproken. In deze vignettes zijn situaties beschreven die zich voordoen op sociale media. Er werd getracht de meningen van de respondenten te achterhalen. Het onderzoek is een narratief onderzoek, omdat wij geïnteresseerd zijn naar het perspectief van de respondenten. Tijdens het interview hebben wij open vragen gesteld, indien nodig, hebben wij extra vragen gesteld om meer duidelijkheid te krijgen over het gegeven antwoord. De vooraf vastgestelde vragen in combinatie met de context afhankelijke vragen maakt dit een semi-gestructureerd interview.

Steekproef

De respondenten zijn geworven vanuit ons eigen sociale netwerk. Het was van belang dat een aantal kenmerken van de respondenten overeenkomen, zoals de leeftijd van de respondenten. Zij zijn beide twaalf jaar oud en zitten in groep acht. Binnen het tijdsbestek van dit onderzoek is groep acht het meest haalbaar en het meest makkelijk te benaderen, de vignettes zijn ook op deze doelgroep gebaseerd. De jongen gaat naar een openbare basisschool en het meisje naar een van origine christelijke basisschool. Echter is in het dagelijkse lesprogramma geen aandacht besteed aan deze religie. Beide respondenten wonen in Utrecht en hebben een Nederlandse achtergrond. Hiervoor is gekozen omdat wij met dit onderzoek vooral geïnteresseerd zijn in het verschil tussen jongens en meisjes. Verschillende etnische achtergronden zou die focus kunnen verplaatsen naar het verschil tussen jongeren met een andere achtergrond. Tot slot was het van belang dat deze jongeren toegang hebben tot sociale media. Hiermee is rekening gehouden bij het verwerven van de respondenten. Het meisje is actief op meerdere sociale media platformen, echter niet op Instagram. Ze was wel bekend met de werking, doordat haar leeftijdsgenoten wel een account hebben en zij vaak meekijkt. De jongen heeft toegang tot sociale media en is actief op Whatsapp en Instagram. Ondanks dat het meisje geen Instagram heeft, besteedt zij evenveel tijd op sociale media als de jongen. Gezien het hier om een jonge en afhankelijke doelgroep gaat, hebben wij een eis gesteld dat de respondenten minimaal drie uur per dag aan sociale media besteden. Uit de literatuur van Kloosterman en Van Beuningen (2015) voor het Centraal Bureau voor de Statistiek komt naar voren dat jongeren vanaf twaalf jaar drie tot vijf uur per dag bezig zijn met sociale media. Hierdoor weten wij zeker dat de respondent genoeg kennis heeft van verschillende situaties die zich voor kunnen doen op sociale media. Daarnaast is het een doelgroep waarbij jongeren autonomie vertonen ten opzichte van hun ouders

en meer belang hechten aan het hebben van sociale contacten (Hinduja & Patchin, 2008).

Procedure

Binnen dit onderzoek zijn twee respondenten. Eén respondent is via Zoom geïnterviewd, de andere respondent is face to face geïnterviewd. Als onderzoekers namen wij de interviews samen af. De interviews zijn op verschillende momenten afgenomen. Het interview bestond uit vier korte vignettes waarbij meerdere vragen gesteld zijn. Twee vignettes gingen over WhatsApp en twee over Instagram. Het interview duurde 45 minuten. Voorafgaand aan het interview is aan de respondent gevraagd of diegene mee wilde doen aan het interview (zie bijlage 2), waarbij ook het doeleinde is uitgelegd. Hierna is er toestemming gevraagd aan de ouder van de respondent en uitgelegd wat het doel van het onderzoek is. Dit werd gedaan middels een informed-consentformulier (bijlage 3). Voor het onderzoek was het belangrijk dat de ouders niet aanwezig waren tijdens het interview, omdat dit mogelijk invloed kon hebben op de antwoorden. Tijdens het interview hebben wij toestemming gevraagd om het gesprek op te nemen.

Analyse

De data-analyse is van start gegaan door het transcriberen van de interviews. Deze transcripties zijn ten eerste door beide onderzoekers grondig doorgenomen en vervolgens gecodeerd. Voor het coderen is gebruik gemaakt van het programma NVivo. Hierin is een codeboom opgezet die uiteindelijk heeft geholpen een overzicht te creëren van de codes, subcodes en hoofdcodes. Ten eerste is er open gecodeerd, relevante uitspraken zijn hierbij gekoppeld aan specifieke codes. Vervolgens is er axiaal gecodeerd waarbij verschillende codes aan elkaar zijn gekoppeld en er nieuwe namen zijn gegeven aan specifieke onderdelen. Door middel van de codes konden we een duidelijker beeld krijgen van de besproken onderwerpen per interview en de verschillen daarin tussen de jongen en het meisje. Vooraf aan het coderen zijn er sensitizing concepts vastgesteld, zoals; eerlijkheid, rekening houden met anderen, vriendschap, sociale regels en populariteit. Vanuit de literatuur ontstond namelijk de verwachting om deze codes terug te zien in de interviews. Tijdens de codering is er rekening gehouden met de manier waarop de participanten de relaties met vrienden beschrijven. Hiernaast zijn ook andere stukken tekst gecodeerd die niet vielen onder een bepaalde sensitizing concept, maar wel van belang waren. Deze open codes resulteerde in nieuwe axiale codes zoals autonomie, privacy en toestemming. Dit waren quotes die wel gekoppeld waren aan de onderzoeksvraag maar niet direct aan de sensitizing concepts.

Tot slot is er rekening gehouden met de kwaliteit van de uitspraken van de respondenten. Dit gedeelte is van groot belang voor dit onderzoek gezien het uiteindelijke doel. Er is een sterke focus gelegd op de interne consistentie, overtuiging in het doen van een uitspraak, combinaties van concepten of ideeën binnen verschillende uitspraken, nuance en context van de antwoorden.

Validiteit

Door een situatie voor te leggen aan de respondent door middel van een vignette en hier vragen bij te stellen, is er sprake van controle over het onderwerp dat besproken zal worden. Door middel van een korte vragenlijst zullen de onderwerpen besproken worden die van belang zijn voor het beantwoorden van de onderzoeksvraag. Hierdoor zal de indrukvaliditeit en de inhoudsvaliditeit niet geschonden worden. Samen zorgt dit voor een goede begripsvaliditeit.

Instrument

Van de vier vignettes (bijlage 1) gaan er twee over een situatie op Instagram en twee over een situatie op WhatsApp. Daarnaast zijn de vignettes gekoppeld aan de tweede en derde stadia van Kohlbergs theorie over de morele ontwikkeling. Voor deze stadia is gekozen gezien deze het beste passen bij de doelgroep en hun ontwikkeling. Veel mensen bereiken stadium vier namelijk pas tijdens de volwassenheid (Kohlberg, 1984). Gezien de leeftijd van deze doelgroep lager is, verwachten wij voornamelijk moreel handelen in stadium twee en drie terug te zien.

De eerste en derde vignette gaan over verschillende opvattingen over een onderwerp en het conflict dat daaruit kan ontstaan. Deze vignettes zijn gekoppeld aan de tweede stadia van het morele handelen. De tweede en vierde vignette gaan over het rekening houden met de gevoelens van iemand anders. Deze vignettes zijn gekoppeld aan het derde stadium van het morele handelen. Door deze koppeling te maken met de theorie over het morele handelen, zorgen wij ervoor dat wij meten wat wij willen meten. Dit versterkt onze begripsvaliditeit.

Resultaten

Tijdens het interview met de respondenten zijn er vier vignettes besproken waarna open vragen werden gesteld. Per vignette zijn de verschillen of overeenkomsten tussen de jongen en het meisje weergegeven op basis van axiale codes die meeste aansluiten op de hoofdvraag. De resultaten zijn opgebouwd aan de hand van twee stadia van morele handelen van Kohlberg. Ten eerste zijn de twee vignettes besproken die gekoppeld zijn aan stadium twee, vervolgens de twee vignettes die gekoppeld zijn aan stadium drie. In Tabel 1 zijn alle axiale codes samen weergegeven.

Tabel 1

Axiale codes interview

Code	Aantal keer genoemd	
	meisje	jongen
Toestemming	6	6
Ongeschreven regels	8	5
Geschreven regels	8	2
Rekening houden met anderen	3	3
Privacy	3	5
Verschillende normen	5	2
Autonomie	3	4
Vriendschap	5	1
Erkenning	2	3

De eerste en de derde vignettes zijn gekoppeld aan het tweede stadium van het morele handelen van Kohlberg (1984). In stadium twee groeit het besef dat anderen verschillende opvattingen kunnen hebben over verschillende onderwerpen en dat deze opvattingen ook met elkaar in conflict kunnen zijn.

Rekening houden met verschillende meningen

In de eerste vignette werd een situatie besproken waarin twee vriendinnen ruzie kregen over een foto die geplaatst werd op Instagram. Een van hen vond die foto niet gepast. Tijdens het bespreken van de vignette bleken beide participanten autonomie een belangrijke waarde te vinden. Zo zeiden zij beide dat je zelf mag kiezen wat je doet, wilt zeggen en dat je daar vooral vrij in moet blijven. Dit geeft aan dat zij inzicht hebben in de verschillende opvattingen die mensen kunnen hebben. Aan hen werd gevraagd wat zij ervan vonden dat een vriendin zich bemoeide met wat een andere vriendin plaatste op Instagram, was dit hun antwoord:

Meisje: "Nou, ik zou uuh.. uuhm.. niet.. nou.. ze wil Naomi zeg maar helpen, ja ik snap wel dat ze niet vindt dat je die foto's kan plaatsen wanneer iedereen ze kan zien. Ze is alleen maar bezorgt. Ik snap wel dat ze zoiets zegt, maar omdat het Naomi's keuze is, snap ik wel dat Sara zich er niet echt goed bij voelt."

Jongen: "Ehh ja... Ik zou gewoon, ik zou het wel een beetje gek vinden, ja dat eh...dan denk ik ze mag toch zelf wel kiezen wat ze dan op Instagram plaatst."

Uit het antwoord van het meisje blijkt dat zij verschillende perspectieven kan onderscheiden en zich kan inleven in het perspectief van een ander. Ze toont aan dat ze beide perspectieven begrijpt. Uit het antwoord van de jongen blijkt dat hij vooral bij één perspectief blijft en het andere perspectief "gek" vindt. Hij benoemt vooral het hebben van een eigen keuze. Het meisje viel terug op bepaalde normen die zij heeft wanneer het draait om welke foto's wel of niet geplaatst kunnen worden.

Meisje: "Ik denk wel dat ik, wel gewoon een normale foto kan plaatsen. En ja kan vragen aan mijn moeder als ik niet zeker weet of dat mag of niet." en "Een normale foto is bijvoorbeeld dat je op foto bij de Eiffeltoren staat en die plaatst."

De jongen liet bij het bespreken van de vignette weten een groter belang bij privacy te hebben. Voor hem maakt het uit wie zijn foto's kunnen zien wanneer hij een foto plaatst.

Jongen: "Ik heb het liefst dat alleen maar mensen die ik ken in mijn foto's kan kijken."

In de derde vignette wordt een situatie beschreven waarin ruzie ontstaat in de groepsapp van groep acht. Sommige kinderen vinden dat ze wel mogen schelden, anderen vinden van niet. Wanneer de participanten werden bevraagd naar de verschillende opvattingen binnen dit conflict, benoemden zij meerdere keren de ongeschreven regels. Hiermee worden regels bedoeld die niet zijn afgesproken, maar eerder zelf bedacht en algemeen geldend.

Meisje: "Nou ik snap wel dat ze zelf willen zeggen wat ze willen zeggen, maar ik vind wel dat ze moeten nadenken en dat ze niet mogen schelden."

Jongen: "Want, ja, zij hebben allebei een mening en ze mogen allebei een mening hebben."

Uit de antwoorden van de participanten blijkt dat zij beiden verschillende perspectieven van anderen respecteren, in de zin dat mensen moeten kunnen zeggen wat zij willen en een mening mogen hebben. Het meisje vindt dat anderen een mening mogen hebben, maar wel moeten nadenken voordat zij wat zeggen. Dit hangt samen met het rekening houden met anderen. Dit bleek ook wanneer de participanten werden gevraagd of zij regels kenden over Whatsapp. Het meisje kende regels omdat deze in de klas gemaakt waren. De jongen wist niet zeker of zulke regels bestonden.

Meisje: *"Ja we hadden op school wel een soort van Whatswel Whatsniet poster gemaakt en daar stond dat je bijvoorbeeld wel leuke berichtjes sturen en dat je niet mag schelden of roddelen over iemand."*

Jongen: *"Nou eh... volgens mij wel, van dat je niet andere mensen mag kwetsen ofzo, maar ik weet het zelf niet per se."*

Rekening houden met de gevoelens van een ander

De tweede en vierde vignettes zijn gekoppeld aan het derde stadium van het morele handelen van Kohlberg. In stadium drie begint men steeds meer rekening te houden met de wensen en gevoelens van anderen. Dit gebeurt met name bij dierbaren, omdat zij hun persoonlijke relaties op deze manier verbeteren.

De tweede vignette gaat over een jongen die stiekem wordt gefilmd terwijl hij grappig aan het doen is en zichzelf bewust voor schut zet. Dit wordt op Instagram geplaatst zonder dat hij het weet. De participanten werden gevraagd wat zij ervan vonden. Beide participanten gaven aan het belangrijk te vinden dat er toestemming wordt gegeven of dat mensen om toestemming vragen, wanneer er een ander bij betrokken is.

Interviewer: *"Ja, en vind je dat Thom dat mag doen?"*

Meisje: *"Nee, behalve als hij toestemming heeft van Jenoah"*

Jongen: *"Nee dat vind ik niet, je moet eerst vragen of je een filmpje mag maken van iemand."*

Ook blijkt uit de antwoorden van de participanten dat wanneer er geen toestemming was gegeven, zij zouden helpen om het van sociale media te verwijderen. Dit toont aan dat zij zich kunnen inleven in de gevoelens van anderen.

Meisje: *"Ik had het wel tegen Jenoah gezegd en ja als hij het dan niet goed vond, was ik met hem naar Thom toegegaan dat hij er iets aan moest doen"*

Jongen: *"Ik had gevraagd eerst aan Jenoah of hij dat leuk vond en als die dat niet leuk vond had ik gevraagd aan Thom of die het eraf wil halen."*

Over het geven van toestemming hadden zij dezelfde mening en dezelfde manier van handelen. Hier was geen verschil tussen de jongen en het meisje.

De vierde vignette gaat over een situatie waarin een jongen een grappig filmpje doorstuurt waarop zijn vriend gek doet, zonder dat die vriend dit weet. Opnieuw werden de participanten bevraagd naar het geven van toestemming. De participanten gingen verder in op de gevolgen wanneer er geen toestemming gevraagd is. Beide participanten vinden dat dan het vertrouwen binnen een vriendschap geschonden wordt.

Meisje: *"Ik snap wel dat hij verward is, omdat hij het helemaal niet wist en gekwetst omdat hij denkt dat hij hem nu niet meer kan vertrouwen."*

Jongen: *"Eh... ja.... Ik... ja.... Ik begrijp het op zich wel dat die zich gekwetst voelt want hij vertrouwde Thijs en die stuurt dan het filmpje door. Wat Thijs heel leuk vond maar die Nassim dan ja grappig vond toen die het maakte maar nja niet als iedereen het wist zeg maar. Dus ik begrijp het wel."*

Opnieuw is hier een koppeling te zien met het rekening houden met de gevoelens van anderen. In de besproken vignette gebeurde dit niet. Beide participanten zien in dat je hiermee een ander kan kwetsen.

Tijdens het bespreken van de vier vignettes gaf het meisje meer antwoorden die passen binnen stadium drie van het morele handelen van Kohlberg. Wanneer de participanten werden bevraagd over stadium twee, gaf het meisje een extra koppeling waarbij zij rekening houdt met de gevoelens van een ander. De jongen bleef vooral bij het hebben van verschillende perspectieven. Pas wanneer er een vraag gesteld werd gerelateerd aan stadium drie, benoemde hij daar de mogelijke consequenties voor de gevoelens van anderen.

Conclusie en discussie

In dit onderzoek is getracht antwoord te geven op de vraag hoe het morele handelen van kinderen uit groep acht van het basisonderwijs zich uit op sociale media. Er is onderzoek gedaan naar de meningen van jongens en meisjes over het handelen op sociale media. Verwacht werd dat meisjes in een verder stadium van moreel handelen zouden zijn dan jongens. De resultaten van het onderzoek bevestigen deze verwachting. Uit de resultaten bleek dat de antwoorden van het meisje goed te koppelen zijn aan het derde stadium van het morele handelen van Kohlberg (1984). In het derde stadium wordt er rekening gehouden met de gevoelens van anderen. Bij het bespreken van de vignettes hield het meisje in haar antwoorden rekening met haar moeder en haar vriendinnen. De antwoorden van de jongen waren eerder te koppelen aan het tweede stadium van het morele handelen. In het tweede stadium groeit het besef dat mensen andere opvattingen kunnen hebben over een onderwerp. De jongen heeft het besef dat anderen een verschillende mening hebben en vindt dat dit ook mag. Dit verschil sluit aan op de literatuur van de Decker (2015) waarin genoemd wordt dat de communicatie van meisjes meer persoonlijk en emotioneel is dan die van jongens. Concluderend kan er gesteld worden dat de manier waarop meisjes communiceren sterker overeen lijkt te komen met het derde stadium van het morele handelen dan dat van jongens. Echter kan ook gesteld worden dat de verschillen niet aanzienlijk groot zijn en dat deze in de loop van de tijd weer zullen verminderen. Dit bevestigt eerdergenoemd onderzoek naar de theorie van Kohlberg waarin Gilligan (1982) benoemt dat er geen verschil is in het ontwikkelingsniveau van het morele handelen tussen mannen en vrouwen.

Een belangrijke kanttekening bij dit onderzoek is dat het aangetoonde verschil tussen de jongen en het meisje kan niet worden gezien als significant. Gezien de omvang van de steekproef is de externe validiteit van het onderzoek zwak. Op basis van de resultaten kan er geen representatief beeld geschetst worden over een groot aantal jongeren, slechts over één jongen en één meisje. Ook kan er getwijfeld worden aan de begripsvaliditeit. De participanten kunnen sociaal wenselijke antwoorden hebben gegeven bij het bespreken van de vignettes. Bij het bespreken van de vignettes zijn ook situaties besproken waarbij online conflicten plaatsvonden. In de realiteit bleek dat online conflicten offline worden opgelost. Beide participanten gaven aan dat de leerkracht een rol speelt bij het oplossen van een conflict.

Vanwege de omstandigheden veroorzaakt door het COVID-19, is één interview online via Zoom afgenomen in plaats van face to face. Dit is ten nadele van het onderzoek, aangezien de interpretatie van de antwoorden beperkt kunnen zijn in betrouwbaarheid (De Ganck & van Gampelaere, 2020). Het interview met de jongen is via Zoom afgenomen, hiervoor heeft geen ontmoeting plaatsgevonden. Dit kan onwennig aanvoelen voor de respondent. Het interview met het meisje is wel face to face

afgenomen. Bovendien kende de onderzoeker het meisje al. Deze verschillende omstandigheden kunnen invloed hebben op de resultaten.

Op basis van dit onderzoek zou een aanbeveling gedaan kunnen worden om tijdens educatieve lessen op basisscholen rekening te houden met het verschil tussen jongens en meisjes. Hierbij zou er extra aandacht besteed kunnen worden aan het derde stadium van moreel handelen en aan het aanleren van vaardigheden om moreel te handelen op sociale media.

Dit onderzoek is een verkenning voor een uitgebreider onderzoek betreft het morele handelen van jongeren op sociale media. Zoals eerder genoemd is er naar dit specifieke gebied nog weinig onderzoek gedaan, ondanks dat het wel een actueel en maatschappelijk thema is. In vervolgonderzoek is het ten eerste van belang met een grotere steekproef te werken. Eventueel zou een focusgroep waarin jongens en meisjes met elkaar in discussie gaan over een vignette een goede manier zijn om de kritische meningen van de participanten nog beter naar voren te laten komen. De ontworpen vignettes sluiten sterk aan op de verschillende stadia van Kohlberg, in het vervolg zouden deze beter tot hun recht komen bij een focusgroep. In mogelijk vervolgonderzoek zou het verschil tussen jongens en meisjes in moreel handelen verder onderzocht kunnen worden door meerdere stadia van het morele handelen te betrekken. Zoals stadium één tot en met stadium vier, gezien deze het meest 'haalbaar' zijn in een mensenleven.

Referenties

- Baron, N.S., & Campbell, E.M. (2010). *Talking takes too long: gender and cultural patterns in mobile telephony*. Washington, DC: American University
- Boyd, D. (2014). *It's complicated: The Social Lives of Networked Teens*. USA: Yale University Press
- Brugman, D., & Stams, G. (2017). Schoolklimaat: morele opvoeding in het voortgezet onderwijs. In: van Ijzendoorn M., van Rosmalen L. (eds). *Pedagogiek in beeld, 28*, 353 - 362. doi:10.1007/978-90-368-0616-9
- Crone, E. (2018). *Het puberende brein. Over de ontwikkeling van de hersenen in de unieke periode van de adolescentie*. Soest: Uitgeverij Prometheus
- de Decker, B. (2015). Prototypische chatspeakkenmerken in Vlaamse tienerchattaal. *Taal en tongval, 67*, 1-41. doi:10.5117/TET2015.1.DECK
- Dewey, J. (2008). The later works of John Dewey, volume 7, 1925-1953: Ethics. J. Boydston (Ed.). Carbondale, IL: Southern Illinois University Press.
- Ess, C. (2014). *Digital Media Ethics*. Cambridge: Polity Press.
- Fuchs, C. (2017). *Social Media: A Critical Introduction*. Londen: Sage.
- Gilligan, C. (1982). *In a different voice: Psychological theory and women's development*. Cambridge: Harvard University Press.
- Hinduja, S., & Patchin, J. W. (2008). Personal information of adolescents on the internet: A quantitative content analysis of MySpace. *Journal of Adolescence, 31*, 125-146. doi:10.1016/j.adolescence.2007.05.004
- Hoffman, E. (2009). *Interculturele gespreksvoering: Theorie en praktijk van het TOPOI-model*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.
- Kohlberg, L. (1984). Moral stages and moralization: the cognitive-development approach. In T. Lichona, *Moral development and behaviour: theory, research and social issues*. New York, Holt.
- Kuhrana, A., Bleakley, A., Jordan A.B., & Romer, D. (2015). The protective effects of parental monitoring and internet restriction on adolescents' risk of online harassment. *Journal of Youth and Adolescents, 44*, 1039-1047. doi:10.1007/s10964-014-0242-4

- Killen, M., & Smetana, J. (2006). *Handbook of Moral Development*. Londen: Psychology Press.
- Kloosterman, R., & van Beuningen, J. (2015). *Jongeren over sociale media*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek. Geraadpleegd van: <https://www.cbs.nl/nl-nl/achtergrond/2015/47/jongeren-over-sociale-media>
- Luke, A. (2018). Digital ethics now. *Language and Literacy*, 20, 185-198. doi:10.20360/langandlit29416
- Margaryan, A., Littlejohn, A., & Voijt, G. (2011). Are digital natives a myth or reality? University students' use of digital technologies. *Computers and Education*, 56, 429-440. doi:10.1016/j.compedu.2010.09.004
- Moekotte, P., & Simons, R.J. (2010). Sociale media middel voor participatief leren: Achterblijver of voorloper in het gebruik van sociale media? *Onderwijs en gezondheidszorg*, 34, 3-9. doi:10.1007/s12477-010-0078-0
- Moeskops, M. (2015). Bijna alle jongeren bezitten een smartphone. Geraadpleegd van <http://www.gfk.com/hu/insights/press-release/bijna-alle-jongeren-bezitten-een-smartphone/>
- Prensky, M. (2006). Listen to the natives. *Educational Leadership*, 63, 8-13. Geraadpleegd van: <http://cesa7ita2009.pbworks.com/f/Listen+to+the+Natives.pdf>
- Prensky, M. (2010). H. Sapiens digital: From digital immigrants and digital natives to digital wisdom. *Innovate: Journal of Online Education*, 5. Geraadpleegd van: <https://www.learntechlib.org/p/104264/>
- Rubens, W. (2013). Hoe lerenden baat kunnen hebben van sociale media. Geraadpleegd van <http://www.te-learning.nl/blog/hoe-lerenden-baat-kunnen-hebben-van-sociale-media/>
- Schaffer, H.R. (1996). *Social Development*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Smith, P.K., & Hart, C.H. (2002). *Blackwell Handbook of Childhood Social Development*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.
- Valkenburg, P. (2014). *Schermgaande jeugd. Over jeugd en media*. Amsterdam: Bert Bakker/Prometheus.

Veen, W. (2006). *Homo Zappiens*. Geraadpleegd van:

[http://www.hansonexperience.com/blog/2006/12/slides van de p.html](http://www.hansonexperience.com/blog/2006/12/slides%20van%20de%20p.html)

Verheijen, L. (2016). De macht van nieuwe media. Hoe Nederlandse jongeren communiceren in sms'jes, chats en tweets. In: D. van de Mieroop, L. Buysse, R. Coesemans & P. Gillaerts (eds.), *De macht van de taal* (276-293). Leuven: ACCO

Wagenaar, S., & Hulsebosch, J. (2013). *En nu online...: Sociale media voor professionals, organisaties en trainers*. Houten: Springer Media BV

Walker, L.J. (2006). Gender and morality. In: M. Killen & J.G. Smetana (Eds.), *Handbook of Moral Development* (93-115). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum

Walrave, M., & Ouytsel, J. van (2014). *Mediawijs online: jongeren en sociale media*. Tiel: Uitgeverij Lannoo nv.

Wilden, A. (1972). *System and structure: Essays on communications and exchange*. London, UK: Tavistock

Bijlage 1: Vignettes

Vignettes, Instagram

Vignette 1:

Twee meisjes uit groep 8, die normaal gesproken beste vriendinnen zijn, hebben een ruzie gekregen over een foto die een van hen op Instagram geplaatst heeft. Het is een foto van Naomi in bikini op het strand. Haar vriendin Sara vindt dat zij niet zulke foto's online moet zetten, vooral omdat zij een open account heeft. Iedereen kan die foto dan zien. Naomi vindt dat het haar eigen keuze is wat zij op Instagram plaatst en vindt dat Sara zich daar niet mee moet bemoeien. Toch voelt dit niet echt goed aan voor Sara. Zelf zou zij nooit zoiets doen.

- Wat gebeurt er in deze situatie?
- Hoe zou jij je voelen wanneer jij Naomi was?
- Hoe zou jij je voelen wanneer jij Sara was?
- Wat vind je van de manier waarop Naomi handelt?
- Worden er bepaalde regels overtreden?
- Heb je wel eens iets soortgelijks meegemaakt? Of wel eens zien gebeuren?

Vignette 2:

Een groepje kinderen uit groep acht zijn na schooltijd aan het pingpongen in het parkje naast hun school. Een van de kinderen, Jenoa, doet erg enthousiast mee en maakt af en toe een grapje waarmee hij zichzelf bewust een beetje voor schut zet. De andere kinderen vinden dit grappig en kunnen er om lachen. Een van de kinderen, Thom, maakt stiekem filmpjes van Jenoa en plaatst deze op zijn Instagram story. Jenoa zelf heeft geen Instagram en kan deze filmpjes niet zien. De ene helft van de groep ziet deze filmpjes die middag niet, aangezien zij aan het pingpongen waren en dus niet op hun mobiel keken. Een paar andere kinderen zien de filmpjes wel. Zij zeggen hier niks van tegen Jenoa.

- Wat gebeurt er in deze situatie?
- Waarom denk jij dat Thom de filmpjes plaatst?
- Vind jij dat Thom dat mag doen?
- Hoe denk je dat Jenoa daarover denkt?
- Wat zou jij gedaan hebben wanneer jij een van de kinderen was die het filmpje die middag al zag op Instagram?
- Worden er bepaalde regels overtreden?
- Heb je wel eens iets soortgelijks meegemaakt? Of zien gebeuren?

Vignettes, WhatsApp

Vignette 3:

In de groepsapp waar alle leerlingen uit groep acht in zitten, is een ruzie ontstaan. Er wordt af en toe gescholden in de app, iets wat niet alle kinderen even leuk vinden. Een van de kinderen, Daniel, zegt hier iets van. Hij geeft aan dat hij het niet fijn vindt dat een groepje kinderen telkens scheldwoorden gebruiken in de app en dat deze ook af en toe naar elkaar toe gebruikt worden. Een paar kinderen zijn het met hem eens en geven dit aan. Andere kinderen vinden dat zij zelf vrij zijn om de woorden te gebruiken die zij willen en dat ze dat ook binnen deze app mogen doen, omdat er hier geen regels gelden zoals op school. Over dit onderwerp ontstaat een ruzie. Uiteindelijk besluit degene die groepsbeheerder is om de kinderen die ruzie aan het maken zijn te verwijderen uit de groepsapp.

- Wat gebeurt er in deze situatie?
- Wat vind je van de kinderen die aangeven het schelden niet leuk te vinden?
- Vind je dat de kinderen die wel schelden gelijk hebben over hun mening dat er geen regels over schelden in groepsapps zijn?
- Zijn er regels over het gebruik van WhatsApp?
- Wat vind je van het besluit van de groepsbeheerder?
- Heb je wel eens een soortgelijke situatie meegemaakt?

Vignette 4:

Nassim en Chloe zitten bij elkaar in de klas. Tijdens de pauze lopen ze langs de wc en deze stinkt heel erg. Ze maken grapjes met elkaar over de geur. Diezelfde middag stuurt Nassim Chloe een WhatsApp bericht met "Hey stinkerd". Chloe vindt het een heel vervelend berichtje van Nassim en wordt verdrietig en boos. Daarom negeert zij Nassim. Later stuurt hij haar nog een bericht met de vraag waarom zij hem negeert. Chloe legt uit dat zij het een vervelend berichtje vond en Nassim geeft aan dat het maar een grapje was.

- Wat gebeurt er in deze situatie?
- Wat vind je van het bericht van Nassim?
- Hoe denk je over de manier waarop Chloe op Nassim reageerde?
- Vind je dat dit een grapje is of niet?
- Heb je zelf ooit wel eens een bericht via WhatsApp anders opgevat dan het oorspronkelijk bedoeld was?
- Welke emoties vind je moeilijk om over te brengen via WhatsApp?
- Zijn er manieren waarop je duidelijk kan maken wat voor soort boodschap je wil overbrengen via WhatsApp?

Bijlage 2: Informed consent jongere

TOESTEMMINGSVERKLARING JONGERE, EIGEN DEELNAME

voor deelname aan een interview voor onderzoek naar moreel handelen op sociale media

- Ik snap wat meedoen aan dit onderzoek betekent.
- Ik heb vragen kunnen stellen over het onderzoek.
- Ik heb goed nagedacht over of ik mee wil doen.
- Ik doe vrijwillig mee aan het onderzoek. Ik weet dat ik altijd mag stoppen, zonder dat ik hoeft te zeggen waarom.
- Ik geef de onderzoeker toestemming om het interview op te nemen.
- Ik begrijp dat de antwoorden die ik geef vertrouwelijk worden behandeld en anoniem worden verwerkt.
- Ik weet dat de verzamelde informatie nog minimaal 10 jaar wordt bewaard.
- **Ik wil meedoen aan dit onderzoek.**

Respondentnummer (*in te vullen door de onderzoeker*): _____

Naam: _____ Geboortedatum: _____

Handtekening: _____ Datum: _____

In te vullen door de onderzoeker

Ik verklaar hierbij dat ik bovengenoemde persoon voldoende heb geïnformeerd over het genoemde onderzoek.

Naam onderzoeker (of diens vertegenwoordiger): _____

Handtekening: _____ Datum: _____

Bijlage 3: Informed consent formulier ouder

TOESTEMMINGSVERKLARING OUDER, DEELNAME KIND

voor deelname aan een interview voor het onderzoek naar moreel handelen op sociale media

- Ik ben voldoende geïnformeerd over deelname aan dit onderzoek. Eventuele vragen die ik had zijn naar tevredenheid beantwoord. Ik heb voldoende tijd gehad om te beslissen over de deelname van mijn kind.
- Ik weet dat deelname aan dit onderzoek geheel vrijwillig is. Ik kan de medewerking van mijn kind op elk moment stopzetten zonder hiervoor een reden te geven.
- Ik geef de onderzoeker toestemming om tijdens het interview geluidsopnames te maken.
- Ik begrijp dat al de informatie dat mijn kind ten behoeve van dit onderzoek geeft vertrouwelijk wordt behandeld. Ik weet dat de verzamelde informatie na het onderzoek nog minimaal 10 jaar wordt bewaard op een beveiligde server van de Universiteit Utrecht.
- **Ik begrijp bovenstaande tekst en ga akkoord met deelname aan dit onderzoek.**

Respondentnummer (*in te vullen door de onderzoeker*): _____

Naam: _____

Handtekening: _____ Datum: _____

In te vullen door de onderzoeker

Ik verklaar hierbij dat ik bovengenoemde persoon voldoende heb geïnformeerd over het genoemde onderzoek.

Naam onderzoeker (of diens vertegenwoordiger): _____

Handtekening: _____ Datum: _____